

نظام حقوقی حاکم بر ایستگاههای فضایی و نحوه استفاده و بهره‌برداری از آنها

داریوش اشرافی*

چکیده

پیچیدگی‌های قابل تامل در گیتی همیشه بیش از واقعیت دانش بشری بوده و هست لذا با پیشرفت روزافزون صنعت هوانوردی و دسترسی بشر به فضای ماورای جو، گسترش حقوق بین‌الملل در خصوص حقوق حاکم بر فضای ماورای جو و کرات آسمانی بسیار ضروری و قابل اهمیت است. در این مقاله ضمن تامل بر مفهوم ایستگاههای فضایی و تاریخچه استفاده از آن نگاهی بر نظام حقوقی حاکم بر ایستگاههای فضایی و نحوه استفاده از آنها خواهیم داشت.

واژگان کلیدی: حقوق بین‌الملل، ایستگاههای فضایی، نظام حقوقی

مقدمه

اگر چه اطلاع بر رمز و راز ستارگان و سیارات، تاریخی بس طولانی دارد و بشر از صدها سال پیش تلاش می‌کرده است تا نه تنها از واقعیات سیارات، ستارگان و ماه اطلاع حاصل کند بلکه تأثیر حرکت آنها را در سرنوشت خویش و حوادث طبیعی که در زمین اتفاق می‌افتاده است دریابد اما فقط در نیم قرن گذشته بوده است که به مدد پیشرفتهای حیرت‌انگیزی که در تکنولوژی هوا و فضا رخ داد قادر شد تا ماه و کرات دیگر را به تسخیر خود درآورد و رؤیای اطلاع دقیق از

* مربی دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

ماه و بعضی کرات دیگر را جامه تحقق پوشد. رشد و توسعه حیرت انگیز تکنولوژی فضایی نه تنها سبب شده است که آگاهی بشر از فضای ماورای جو و حرکت سیارات و وضعیت خورشید افزایش یابد بلکه سبب شده است که بشر از فضای ماورای جو بهره‌برداری کند. استقرار ماهواره‌های متعدد برای اهداف برقراری ارتباطات، انتقال امواج رادیو تلویزیونی، هواشناسی، کنترل و هدایت هواپیماها و کشتیها از جمله چنین استفاده‌هایی است. اگر چه انجام فعالیت‌های فضایی در ابتدا منحصر به دو ابر قدرت شوروی سابق و امریکا بود و هنوز نیز از محدوده چندین کشور صنعتی فراتر نمی‌رود. معزاین مسأله سبب نگردید تا تنظیم قواعد و مقرراتی که تعیین کننده حقوق و تعهدات کشورها و روابط آنها با یکدیگر است مورد غفلت قرار گیرد. مجمع عمومی سازمان ملل متحد به عنوان مکانی که در واقع نقش یک پارلمان جهانی را ایفا می‌کند مناسب‌ترین گزینه و مکان برای بحث، هدایت و تنظیم قواعد و مقرراتی در این رابطه بود. لذا این چنین بود که مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطع‌نامه شماره (XVI) ۱۷۲۱^۱ که در ۲۰ دسامبر ۱۹۶۱ صادر کرد به اتفاق آرا تصویب نمود که ((حقوق بین‌الملل از جمله منشور ملل متحد بر فضای بیرونی و اجرام آسمانی شمول دارد، فضای بیرونی و اجرام آسمانی برای اکتشاف بهره‌برداری مطابق حقوق بین‌الملل توسط تمامی کشورها آزاد هستند و نمی‌توان آنها را اختصاصی کرد)). متعاقب این قطع‌نامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۳ دسامبر ۱۹۶۳ به اتفاق آرا اعلامیه اصول عمومی حاکم بر فعالیت‌های کشورها در اکتشاف و بهره‌برداری از فضای بیرونی را پذیرفت. این اعلامیه توصیه کرد که ضروری است این اصول شکل یک موافقت‌نامه

^۱-A/RES/۱۷۲۱(XVI){A-E}

بین‌المللی به خود گیرد. لذا معاهده اصول حاکم بر فعالیت‌های کشورها در اکتشاف و بهره‌برداری از فضای بیرونی از جمله ماه و سایر اجرام آسمانی منعقد شده در سال ۱۹۶۷^۱ میلادی که پایه حقوق فضا را تشکیل می‌دهد و تعدادی دیگر از معاهدات بین‌المللی که راجع به فعالیت کشورها یا اتباع آنها یا حتی سازمان‌های بین‌المللی در تعقیب این نیاز منعقد شدند که به همراه عرف بین‌المللی بعنوان یک رویه عمومی که به عنوان حقوق پذیرفته شده‌اند، اصول کلی حقوق و دکنترین^۲ حقوقی به‌عنوان منابع دیگر حقوق فضا مطرح هستند. از آنجا که ارسال ایستگاه‌های فضایی به فضای ماورای جو و استقرار آنها در فضا و بهره‌برداری از آنها در چارچوب این معاهدات، قواعد، مقررات و اصول صورت می‌پذیرد. بنابراین در تبیین نظام حقوقی حاکم برای ایستگاه‌های فضایی به این منابع عندالاقضا استناد خواهد شد. ورود کشور ما به تحقیقات فضایی و برنامه دولت برای حضور فعال در این عرصه اهمیت بحث و بررسی موضوعات مرتبط با حقوق حاکم بر فضای ماورای جو از جمله قواعد و مقررات حاکم برای ایستگاه‌های فضایی را دوچندان کرده و ضرورت تسلط حقوق دانان بین‌المللی کشور ما به این گونه قواعد و مقررات بیش از پیش احساس می‌شود.

^۱-Outer Space Treaty

^۲- مستنبط از ماده ۳۸ اساسنامه دیوان دادگستری بین‌المللی

۱- ایستگاه فضایی

در این مبحث به دو بخش چستی ایستگاه فضایی و تاریخچه استفاده از ایستگاه های فضایی پرداخته میشود.

۱-۱- ایستگاه فضایی چیست

قبل از این که توضیحی از ایستگاه فضایی ارائه شود باید ذکر شود که کشورهای فضایی جهت اکتشاف و بهره برداری از فضای ماورای جو ابزار، دستگاه ها و ماشین آلاتی را به فضا پرتاب میکنند. در متون و اصطلاحات فضایی این اشیا به نام های ماشین فضایی^۱، فضاپیما^۲، سفینه فضایی^۳، ماهواره^۴، اشیای فضایی^۵ و ایستگاه فضایی^۶ نامیده می شوند. اما در اغلب متون راجع به فضا و معاهدات مرتبط با نحوه استفاده و بهره برداری از فضای ماورای جو، اصطلاح شی فضایی به کار رفته است. اگر چه تعریف دقیقی از شی فضایی به عمل نیامده لیکن گفته می شود که شی فضایی شی ای است که به منظور استفاده در فضای ماورای جو طراحی شده است یا این که در فضای ماورای جو استفاده می شود.^۷ با این تعریف در واقع می توان گفت هر شی یا جسمی که تحت هر عنوان برای اکتشاف یا

^۱- Space vehicle

^۲- Space craft

^۳- Space ship

^۴- Satellite

^۵- Space object

^۶- Space station

^۷- Stephen Gorove, Development in Space Law, Issues and Policies, Martinus Nijhoff Publishes Legal Aspects of Stations, ۱۹۹۱ p ۳۱۷.

بهره‌برداری از منابع موجود در فضای ماورای جو از جمله ماه و سایر اجرام آسمانی به فضا پرتاب می‌شوند یک شی فضایی میباشد. لذا تمامی قوانین، مقررات و معاهداتی که در ارتباط با اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو منعقد شده‌اند، از جمله معاهده ۱۹۶۷ فضای ماورای جو^۱، موافقت‌نامه نجات فضا نوردان، استرداد فضانوردان و استرداد اشیایی که به فضای ماورای جو پرتاب شده‌اند^۲، کنوانسیون راجع به مسئولیت برای خسارت ناشی از اشیای فضایی^۳ و کنوانسیون راجع به ثبت اشیایی که به فضای ماورای جو پرتاب می‌شوند^۴ به ایستگاه‌های فضایی نیز شمول دارند.

از آنجا که هر وسیله‌ای که به فضا پرتاب می‌شود یک شی فضایی است برای این که بین ایستگاه فضایی و سایر اشیاء پرتابی به فضا تمایز قایل شویم باید کارکرد و مشخصات ایستگاه فضایی را مد نظر قرار داد. ایستگاه‌های فضایی ممکن است به عنوان یک آزمایشگاه، مرکز نظارت دائمی، یک وسیله حمل و نقل یا ارتباطی، وسیله‌ای برای خدمات دهی، مونتاژ یا ساخت یا محلی برای انبار کردن ملزومات مورد نیاز مورد استفاده قرار گیرند. به علاوه مدت و زمان حضور یک ایستگاه فضایی در فضا معمولاً پایدارتر و طولانی‌تر از سایر اشیای پرتاب شده به فضا می‌باشد. هم‌چنین از نظر اندازه هم معمولاً طول و عرض یک ایستگاه فضایی بزرگ‌تر از سایر اشیای فضایی می‌باشد. در ایستگاه‌های فضایی ممکن است

^۱- Treaty on Principles Governing the Activities on moon and other Celestial Bodies.

^۲- Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space

^۳- Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects. States in the Exploration and Use of Outer Space Including the Moon and other Celestial Bodies.

^۴- Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space

فضانوردانی زندگی و فعالیت بنمایند یا خیر. در معاهدات اصلی مرتبط با اکتشاف و بهره‌برداری از فضای بیرونی نه تنها تعریفی از ایستگاه فضایی نشده است بلکه به ندرت از ایستگاه فضایی نیز نامبرده شده است. در معاهده ۱۹۶۷ فضای ماورای جو از ایستگاه‌های واقع در ماه و سایر اجرام آسمانی فقط یک بار صحبت شده است.^۱ موافقت‌نامه ماه^۲ که قدرت‌های عمده فضایی خصوصاً آمریکا و روسیه آنرا امضا نکرده‌اند نیز به ایستگاه‌های فضایی که در سطح یا زیر ماه قرار داده شوند و در بالا یا زیر سطح ماه حرکت کنند یا حرکت داده شوند چندین بار اشاره کرده است.^۳ این موافقت‌نامه صراحتاً استقرار ایستگاه‌های فضایی توسط کشورهای عضو اعم از این که فضانوردان در آنها مستقر باشند یا بدون فضانورد عملیاتی باشند را مجاز دانسته است^۴ اما مشروط بر آن که کشورهای عضو از منطقه‌ای که مورد نیاز برای استقرار ایستگاه است استفاده نمایند و بلافاصله دبیر کل سازمان ملل متحد را از محل استقرار ایستگاه و اهداف آن مطلع نمایند.^۵

۲-۱- تاریخچه استفاده از ایستگاه‌های فضایی

ایستگاه‌های فضایی به مفهوم واقعی از سال ۱۹۷۱ به فضا پرتاب شده و عملیاتی گشته‌اند: اتحاد شوروی سابق اولین کشوری بود که در این سال ایستگاه فضایی موسوم به سالیوت^۶ را در فضای ماورای جو قرارداد.^۱ این ایستگاه حدود

^۱ - Art. XII

^۲ - Moon Agreement

^۳ - Art ۸, Para ۲

^۴ - Art ۸, Para ۱

^۵ - Ibid

^۶ - Salyut ۱

حدود ۱۵ متر طول داشت و دارای سه قسمت اصلی بود که شامل منطقه غذاخوری و استراحت، انبار آب و غذا، یک توالت، کنترل ایستگاه تجهیزات آزمایشگاهی و علمی بود. این ایستگاه دارای ۱۱ سرنشین بود. در طول دهه ۱۹۷۰ شورویها چندین ایستگاه فضایی سالی یوت دیگر را به فضا پرتاب کردند و از طریق آنها فضایی جدید سوئوز^۲ را آزمایش نموده و فضاییهای بدون سرنشین را توسعه داده و آزمایش نمودند.^۳ پروژه سالی یوت منجر به ساخت و توسعه ایستگاه فضایی میر^۴ شد. میر در سال ۱۹۸۶ به فضا پرتاب شد قصد روسها از پرتاب میر این بود که این ایستگاه به منزله اقامتگاهی برای فضانوردان عمل کند. این ایستگاه بسیار کامل بود و نه تنها دارای تسهیلات کاملی برای زندگی فضانوردان بود بلکه دارای تجهیزات بسیار پیشرفته و متعدد از قبیل تلسکوپها برای مطالعه ستارگان و سیارات دیگر و تجهیزاتی برای مطالعه جو زمین نیز بود. میر دچار آتش سوزی شد و به آن خسارت وارد گردید و نهایتاً در سال ۲۰۰۱ از مدار جدا شد. ایالات متحده امریکا نیز ایستگاه اسکای لب^۵ را به فضا پرتاب کرد. هدف از ساخت این ایستگاه این بود که به منزله یک آزمایشگاه عمل کند. این ایستگاه در سال ۱۹۸۰ به زمین بازگشت. از آن زمان به بعد آزمایشات ایالات متحده توسط شاتل های فضایی که دارای مأموریت کوتاه مدت به فضا بوده اند انجام می شده است.

^۱ - <http://en.Wikipedia.org/wiki/Salyut>

^۲ - Soyuz

^۳ - <http://www.russianpaceweb.com/spacecraft-manned-salyut.html>

^۴ - Mir space station

^۵ - Sky Lab

در سال ۱۹۸۴ ریگان رییس جمهور وقت امریکا پیشنهاد نمود که ایالات متحده با همکاری سایر کشورها یک ایستگاه فضایی دائمی دارای سکنه را بسازد. این ایستگاه که ایستگاه بین‌المللی فضایی^۱ نام گرفت متعاقب پیشنهاد ریگان و با همکاری ۱۵ کشور دیگر ساخته شد. این ایستگاه که دارای قابلیت‌های زیادی خواهد بود پیش بینی شده است که عمر آن ده سال به درازا انجامد.^۲

۲- مبانی حقوقی آزادی کشورها در استقرار ایستگاههای فضایی «فضای

ماورا»

همان‌گونه که قبلاً ذکر شد منابع اصلی حقوق مرتبط با فعالیت‌های فضایی در وهله اول معاهدات خاصی است که به طور خاص در ارتباط با فعالیت‌های فضایی منعقد شده‌اند و در وهله دوم منشور ملل متحد و سایر منابع حقوق بین‌الملل عمومی به طور عام می‌باشند. عمده‌ترین این منابع معاهده ۱۹۶۷ راجع به اصول حاکم بر فعالیت‌های کشورها در اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو از جمله ماه و سایر اجرام آسمانی می‌باشد. از آغاز فعالیت‌ها و اکتشافات فضایی توسط دولت‌ها و تنظیم قواعد و مقررات مرتبط با آن یکی از اصولی که در قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد و کنوانسیون‌های مرتبط با فضا بر آن تأکید می‌شود اصل آزادی استفاده از فضای ماورای جو و اصل عدم تصاحب و تملک فضای ماورای جو است. این اصول از اساسی‌ترین اصول حقوق فضا می‌باشد که برای نخستین بار در کمیته فرعی کوپوس^۳ در ماه مه ۱۹۵۹ اعلام شد و

^۱- International Space Station (ISS)

^۲- <http://www.esa.int/esaHS/iss.html>.

^۳- Committee on Peaceful Uses of Outer Space (COPUOS)

گفته شد فضای ماورای جو باید به طور مساوی و آزادانه قابل بهره‌برداری بوده و استفاده از آن تابع مقررات حقوق بین‌المللی و موافقت‌نامه‌های موجود و آتی است.^۱ ماده ۱ معاهده فضای ماورای جو ۱۹۶۷ نیز اشعار می‌دارد که همه دولت‌ها می‌توانند آزادانه و بدون هیچ محدودیتی در شرایط مساوی و طبق حقوق بین‌المللی فضای ماورای جو به کاوش و بهره‌برداری بپردازند. آزادی کاوش و استفاده از فضای ماورای جو نه تنها شامل ارسال سفاین فضایی برای مدت موقت می‌باشد بلکه شامل استقرار ماهواره‌ها و ایستگاه‌های فضایی برای مدت طولانی نیز می‌باشد در همین رابطه شورای اروپا بدین صورت موضع گرفته است که این آزادی عمل شامل قرار دادن اقمار مصنوعی در مدار زمین نیز بوده و لذا در استفاده از بهره‌برداری از آنها نیازی به کسب اجازه از دول دیگر نیست.^۲ از آنجا که در اغلب اسناد حقوقی مرتبط با فضا، ماه و سایر اجرام آسمانی نیز جزیی از فضا قلمداد شده‌اند آزادی استفاده و حق استقرار ایستگاه‌های فضایی نه تنها در مدار زمین بلکه حتی شامل ماه و سایر اجرام آسمانی نیز می‌شود.

^۱ - UN.A/۴۱۴۱ p.۶۶. Paragraph ۱۳۳۱۴ July ۱۹۵۹.

^۲ - Council of Europe, Mass files No.۸,۷ Television by Cable and Satellite at p۲۰ (۱۹۸۵)

۱-۲- آزادی استقرار ایستگاههای فضایی نامحدود نیست

آزادی اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو و استقرار ایستگاههای فضایی در آن محدود به شرایطی است. مهم‌ترین این محدودیت‌ها را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

۱- اصل استفاده صلح آمیز از فضا

۲- اصل انطباق فعالیت‌های فضایی با حقوق بین‌الملل

اولین سند بین‌المللی که بر استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو اشاره می‌کند قطع‌نامه ۱۱۴۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد بود که در سال ۱۹۵۷ با ۵۶ رأی موافق، ۹ رأی مخالف و ۱۵ رأی ممتنع به تصویب رسید.^۱ در این قطع‌نامه تأکید شد که ارسال هر شیء به فضای ماورای جو منحصر به اهداف صلح آمیز و عالی خواهد بود. موضوع این قطع‌نامه تأسیس سیستم نظارتی برای حصول اطمینان در استفاده صلح آمیز از ماهواره‌ها و اشیای دیگری بود که به فضا پرتاب می‌شدند. ماده ۳ معاهده ۱۹۶۷ فضای ماورای جو اکتشاف و استفاده از فضای ماورای جو را منوط به رعایت موازین حقوق بین‌الملل و منشور ملل متحد و حفظ صلح و امنیت و بسط همکاری و تفاهم بین‌المللی مینماید. هم‌چنین در ماده ۴ این معاهده اشاره شده است که دولت‌های عضو موظف هستند ماه و سایر اجرام سماوی را تنها در مقاصد صلح جویانه مورد بهره‌برداری قرار دهند هم‌چنین اعلامیه اصول حقوقی مقرر می‌کند که فعالیت‌های کشورهای باید مطابق با حقوق بین‌الملل از جمله منشور ملل متحد باشد. در قطع‌نامه A (XVI) ۱۷۲۱^۲ مصوب ۲۰ دسامبر ۱۹۶۱ مجمع عمومی این اصل به این صورت اعلام شد که حقوق بین‌الملل از جمله

^۱- UN. DOC.A/۳۸۰۵ (۱۹۵۷)

^۲- A/RES/ ۱۷۲۱(XVI){A-E}

منشور ملل متحد بر فضای ماورای جو و سایر اجرام آسمانی معمول دارد. بنابراین براساس ماده ۲ منشور ایستگاه‌های فضایی نباید به نحوی استفاده شوند که مستلزم تهدید یا استفاده از زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی کشورهای دیگر باشند و یا به هر نحوی که در تعارض با اهداف ملل متحد باشند.

۲-۲- ضرورت اطلاع‌ایستگاه‌های فضایی

کشورهای عضو معاهده ۱۹۶۷ فضای ماورای جو نه تنها بر اساس ماده ۱۱ موافقت کرده‌اند که ماهیت، اقدامات، محل‌ها و نتایج فعالیت‌های فضای جو را به اطلاع دبیر کل سازمان ملل متحد، عموم و جامعه علمی تا آن‌جا که ممکن است برسانند بلکه بر اساس ماده ۱۲ قبول کرده‌اند که تمامی ایستگاه‌ها، تأسیسات، تجهیزات و ماشین‌های فضایی خود را که بر روی ماه و سایر اجرام آسمانی هستند بر روی نمایندگان کشورهای دیگر عضو معاهده براساس رفتار متقابل آزاد بگذارند. البته نمایندگان کشورها باید قبلاً در یک مدت معقولی قصد خود را بر بازدید از ایستگاه‌ها را بر کشور مالک ایستگاه اطلاع دهند. ملاحظه می‌شود که در این ماده صراحتاً از ایستگاه نام برده شده است. بر طبق ماده ۲ کنوانسیون ثبت اشیایی که به فضای ماورای جو پرتاب می‌شوند^۱ هنگامی که یک شی فضایی به مدار زمین یا ماورای آن پرتاب می‌شود کشوری که آن شی را پرتاب می‌کند^۲ باید آن شی فضایی را به ثبت رساند و به علاوه دبیر کل سازمان ملل متحد را در

^۱ - Convention on Registration of Objects Launched in to Outer Space

^۲ - همان‌گونه که بعداً ذکر خواهد شد حتی چنانچه عملیات پرتاب توسط اشخاص خصوصی باشد و یا توسط کشور دیگری غیر از کشوری باشد که عملیات پرتاب از خاک آن انجام می‌گیرد کشوری که از خاک وی پرتاب صورت می‌گیرد کشور پرتاب کننده قلمداد می‌شود.

تأسیس چنین نهاد ثبت کننده ای آگاه نماید. هنگامی که تعداد کشورهای پرتاب کننده ایستگاه بیش از یک کشور باشند همچنان که برای ساخت ایستگاه بین المللی فضایی پانزده کشور مشارکت کردند باید بین خود توافق کنند و تعیین نمایند که کدام یک از آنها این ایستگاه را ثبت خواهد کرد. علاوه بر کشورهای پرتاب کننده مطابق ماده ۳ همین کنوانسیون دبیر کل سازمان ملل متحد نیز باید یک نهاد ثبت را ایجاد کند تا اطلاعاتی را که کشورهای پرتاب کننده ارائه می کنند به ثبت رساند. این اطلاعات طبق ماده ۴ شامل الف) نام کشور یا کشورهای پرتاب کننده، ب) شماره ثبت، ج) تاریخ و محل پرتاب ایستگاه، د) پارامترهای اساسی از جمله *nodal period*, *perigee*, *apogee*, *inclination* ه) مأموریت کل ایستگاه فضایی می باشد.

۳- صلاحیت قضایی

با توجه به این که ایستگاه های فضایی نوعاً در مدار زمین استقرار یافته اند و نظر به این که مدار زمین ملک اختصاصی هیچ کشوری نیست بحث صلاحیت قضایی دارای اهمیت خاصی است این نکته به خصوص از آن جهت دارای اهمیت است که ممکن است ایستگاه های فضایی دچار حادثه گردند و در سرزمینی غیر از سرزمین مالک ایستگاه فرود آیند یا قطعات آنها فرو ریزد و یا در بعضی مواقع مالکیت ایستگاه فضایی منحصر به یک کشور نبوده و دو یا چند کشور مالک آن باشند هم چنان که در مورد ایستگاه بین المللی فضایی این مسأله مصداق دارد و یا حتی ممکن است مالکیت یک ایستگاه فضایی متعلق به یک سازمان بین المللی باشد. البته بعضی بین حالتی که منشأ ساخت ایستگاه فضایی از مواد زمینی است و حالتی که منشأ ساخت ایستگاه فضایی موادی خارج از کره زمین است تفاوت قایل شده و معتقدند معاهده فضای ماورای جو فقط برای ایستگاه هایی که منشأ ساخت آنها مواد موجود در کره زمین است قابلیت اجرا را دارد و معاهده ۱۹۶۷ فضای ماورای

جو به ایستگاه‌های فضایی که از موادی خارج از کره زمین ساخته می‌شوند شمول اجرا ندارد^۱ اما چنین استدلال‌هایی نمی‌تواند منطقی باشد زیرا هنوز ایستگاه یا حتی شی فضایی دیگری با موادی با منشأی غیر از مواد موجود در کره زمین ساخته نشده است. در حالی که ایستگاه فضایی با مشارکت دو یا چند کشور ساخته شده است و چند کشور به عنوان کشورهای پرتاب کننده مطرح باشند آنها باید تصمیم بگیرند که کدام یک از آنها ایستگاه فضایی را ثبت کند^۲. البته چنین توافقی به این معنا نیست که فقط کشور ثبت کننده دارای صلاحیت قضایی بر روی ایستگاه فضایی و پرسنل موجود در آن است بلکه چنانچه توافق نامه‌ای بین کشورهای پرتاب کننده ایستگاه راجع به صلاحیت به عمل آمده باشد همان توافق ملاک و مبنا است^۳ هنگامی که یک ایستگاه فضایی توسط یک سازمان بین‌المللی مانند اینتلسات^۴ مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد شکی نیست که چنین سازمانی نمی‌تواند از اعمال صلاحیت قضایی و کنترل بر روی ایستگاه فضایی نماید بلکه باید این وظیفه به یکی از اعضا تفویض شود^۵.

۳- مسئولیت دولتها

در این مبحث به دو بخش مسئولیت دولت پرتاب کننده و نظارت و بازدید توسط کشورهای دیگر پرداخته می‌شود.

^۱- The U.S. International Space Station: Legal Aspects of Space Objects and Jurisdiction and Control, p. ۳۳۰.

^۲- Article II of Registration Convention

^۳- Optic

^۴- Intelsat

^۵- O., Brian, the U.S./ International space station, ۱۵ j. Space L. ۳۵. At P. ۳۶. ۳۸ (۱۹۸۷)

۱-۴- مسؤلیت دولت پرتاب کننده

استقرار ایستگاه‌های فضایی، تصادم یا تخریب آنان در فضای ماورای جو ماه و سایر اجرام آسمانی ممکن است سبب ورود خسارت و ضرر و زیان به اشخاص و اموال گردد. همان‌گونه که بروز خسارت در زمین به دیگران سبب ایجاد مسؤلیت برای جبران خسارت می‌گردد بروز خسارت ناشی از فعالیت‌های فضایی نیز سبب ایجاد مسؤلیت جبران آن می‌گردد. اگر چه در نحوه مسؤلیت و اشخاص مسؤل پرداخت خسارات ممکن است تفاوت‌هایی بین خسارتی که در زمین واقع می‌شوند و خساراتی که ناشی از فعالیت‌های فضایی در فضای ماورای جو، ماه و سایر اجرام آسمانی است وجود داشته باشد. حقوق بین‌الملل و حتی حقوق داخلی حاوی قواعد و مقرراتی برای جبران خسارت در چنین وضعیت‌هایی است. مقررات حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی مبین این است که مسؤلیت جنبه مالی داشته و باید پرداخت شود. مهم‌ترین این قواعد و مقررات در وهله اول در کنوانسیون مسؤلیت بین‌المللی راجع به خساراتی که به وسیله اشیای فضایی ایجاد می‌شود و معاهده ۱۹۶۷ راجع به فضای ماورای جو قید شده‌اند در وهله دوم شامل مقررات عام حقوق بین‌الملل می‌باشد. بر طبق ماده ۲ کنوانسیون مسؤلیت راجع به خساراتی که به وسیله اشیای فضایی ایجاد می‌شود کشور پرتاب کننده ایستگاه فضایی دارای مسؤلیت مطلق برای پرداخت غرامت ناشی از خساراتی است که توسط ایستگاه فضایی متعلق به آن در سطح زمین یا هواپیمای در حال پرواز وارد می‌شود. اما مسؤلیت دولت‌های پرتاب کننده ایستگاه‌های فضایی برای خساراتی که خارج از کره زمین وارد می‌شود مطلق نیست بلکه در صورت تقصیر مسؤل هستند. بر طبق ماده ۳ کنوانسیون فوق‌الذکر چنان‌چه خسارتی در محلی غیر از سطح زمین به یک شی فضایی یکی از کشورهای دیگر

پرتاب کننده اشیای فضایی یا به اشخاص یا اموال موجود در چنین شی فضایی توسط یک دستگاه فضایی وارد شود کشور مالک ایستگاه فضایی فقط در صورتی مسئول خسارت وارده می باشد که بروز خسارت نتیجه تقصیر آن کشور یا افرادی باشد که وی مسئول آنها می باشد. در حالتی که ایستگاه فضایی یکی از کشورها در محلی غیر از سطح زمین باعث ورود خسارت به یک شی فضایی یک کشور پرتاب کننده یا اشخاص یا اموال موجود در چنین شی فضایی می شود و این خسارت سبب ورود خسارت به کشور ثالث یا اشخاص حقیقی یا حقوقی آن کشور شود هر دو کشور منفرداً و متضامناً مسئول پرداخت خسارت به کشور ثالث به شرح زیر می باشند^۱:

الف: اگر خسارت به اشخاص ثالث در سطح زمین یا به هوایمای در حال پرواز وارد شود مسئولیت آنها (هر دو کشور) مطلق می باشد.

ب: چنانچه خسارت به شی فضایی کشور ثالثی یا به اشخاص یا اموال موجود در آن در محلی غیر از سطح زمین وارد شود مسئولیت آنها در مقابل کشور ثالث بر اساس مسئولیت تقصیر می باشد و فقط در صورتی مسئول هستند که به علت تقصیر اشخاصی که آن کشورها مسئولیت آنها را دارند وارد شده باشد. با حفظ مسئولیت مشترک هر دو کشور در پاراگراف چهار همین ماده چنین مقرر شده است که هر کدام از دو کشوری که مسئول پرداخت خسارت هستند در ارتباط با یکدیگر به میزان سهمی که در بروز خسارت داشته اند مسئول می باشند و چنانچه امکان تعیین سهم هر کدام از دو کشور نباشد هر دو به طور مساوی مسئول خواهند بود. البته باید در نظر داشت. کنوانسیون فقط حالتی را تصور کرده است که شی فضایی دو کشور سبب ورود خسارت به شی فضایی کشور ثالث یا

۱- ماده ۴ کنوانسیون راجع به مسئولیت بین المللی برای پرداخت خسارت توسط اشیای فضایی

اشخاص یا اموال موجود در آن شود. با وحدت ملاک می‌توان گفت که چنانچه ایستگاه‌های فضایی سه کشور یا بیشتر سبب ورود خسارت به شی فضایی کشور دیگری یا اشخاص یا اموال موجود در آن شود همه آن کشورها به همین ترتیب مسئول خواهند بود. در حالتی که یک ایستگاه فضایی به طور مشترک توسط دو کشور یا بیشتر به فضا پرتاب می‌شود آنها نیز متضامناً و منفرداً مسئول خسارات وارده خواهند بود.^۱ البته چنانچه کشور خسارت دیده فقط علیه یکی از کشورهای پرتاب کننده ایستگاه فضایی ادعای خسارت نماید و یا فقط از یکی از آن کشورها خسارات را وصول کند آن کشور می‌تواند از کشورهای دیگر پرتاب کننده ادعای خسارتی را بنماید که به جای آنها پرداخته است. البته کشورهایی که مشترکاً اقدام به پرتاب ایستگاه فضایی می‌کنند می‌توانند در ارتباط با نحوه پرداخت خسارت بین خود توافق نمایند اگر چه توافق آنها نمی‌تواند خدشه‌ای به حقوق اشخاص ثالث برای مراجعه خسارت دیدگان به یک یا همه آن کشورها را در پی داشته باشد. ماده ۵ کنوانسیون مسئولیت کشوری که از قلمرو آن یا از تسهیلات آن یک شی فضایی پرتاب می‌شود را به عنوان مشارکت کننده در پرتاب شی فضایی قلمداد می‌کند. چنانچه ارسال و بهره‌برداری از ایستگاه‌های فضایی توسط اشخاص خصوصی صورت پذیرد تأثیری در مسئولیت دولت‌ها ندارد زیرا بر طبق ماده ۶ معاهده ۱۹۶۷ ماورای جو کشورهای مسئول هر گونه فعالیت ملی در فضای ماورای جو از جمله ماه و سایر اجرام آسمانی هستند اعم از این که فعالیت‌های فضایی توسط دولت‌ها شخصاً انجام پذیرد و یا این که توسط اتباع آنها اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی صورت گیرد. به علاوه دولت‌ها نه تنها مسئول چنین فعالیت‌هایی هستند بلکه موظف به نظارت دایمی بر چنین فعالیت‌هایی می‌باشند.

۲-۴- نظارت و بازدید توسط کشورهای دیگر

بر طبق ماده ۱۲ معاهده ۱۹۶۷ فضای ماورای جو، ایستگاه‌هایی که بر روی ماه یا سایر اجرام آسمانی استقرار دارند باید بر روی نمایندگان کشورهای دیگر عضو معاهده بر اساس رفتار متقابل باز باشند تا فرصت مشاوره و انجام احتیاطات لازمه برای ایمنی به وجود آید. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود معاهده در این جا بین مدار زمین و ماه و سایر اجرام آسمانی تمایز قایل شده است و این حق و وظیفه صرفاً در باره ایستگاه‌هایی است که بر روی ماه یا سایر اجرام سماوی مستقر هستند و ایستگاه‌هایی که بر روی مدار زمین مستقر هستند از این قاعده مستثنی شده‌اند.

نتیجه

ایستگاه‌های فضایی نباید به منظور فعالیت‌هایی که هدف از آن تهدید کشورهای، نقض صلح یا تجاوز به کشورهای دیگر و به‌طور کلی نقض منشور ملل متحد باشد به کار گرفته شوند. در واقع بر طبق ماده ۸ معاهده ۱۹۶۷ فضای ماورای جو از ایستگاه‌های فضایی باید بمنظور اهداف صلح آمیز و در جهت صلح و امنیت بین‌المللی و افزایش همکاری‌های بین‌المللی بهره گرفته شوند. کشورها نباید در ایستگاه‌های فضایی که بر روی مدار زمین، ماه یا سایر اجرام آسمانی استقرار می‌یابند سلاح‌های هسته‌ای یا کشتار جمعی قرار دهند. استقرار ایستگاه‌های نظامی در مدار زمین ممنوع است بنابراین می‌توان گفت استقرار ایستگاه‌های نظامی بر روی ماه و سایر اجرام آسمانی ممنوعیتی ندارد لکن نباید در آنها سلاح‌های کشتار دسته جمعی یا هسته‌ای گذارده شود.

منابع:

Council of Europe, Mass files no. ۸, ۷ Television by Cable and Satellite at p ۲۰
(۱۹۸۵)
E:\ESA - Human Spaceflight and Exploration - International Space Station -
International Space Station Legal Framework.mht

E:\Russia's early space stations (1969-1985).mht
E:\Whose law governs the International Space Station and outer space.mht
<http://en.Wikipedia.org/wiki/Salyut>
<http://www.russianspaceweb.com/spacecraft-manned-salyut.html>
<http://www.Esa.int/esaHS/iss.html>
Martinus Nijhoff Publishes Legal Aspects of Stations
O.Brian, the U.S/ International space station, 14j. Space L. 35. At P. 36. 38 (1987)
Stephen Gorove, Development in Space Law, Issues and Policies,
The U.S. International Space Station: Legal Aspects of Space Objects and
Jurisdiction and Control.
UN.A/41/41 p. 77. Paragraph 13314 July 1986.
UN. DOC.A/38.5 (1987)

